

KARANLIĞA DOĞRU

*Mehmet Ali TUĞTAN**

Size Ankara'nın siyasal bölünmeleri, yeni senaryolar veya AB-İrak-ABD konularından bahsetmeyeceğim: Bu yazının konusu politika değil.

Gördüğüm ve hissettiğim odur ki, Batı (iyisiyle kötüsüyle) insanlığa uygarlık taşıyıcısı olarak verebileceği hizmeti tamamlamıştır. İsmi kendi üzerine tescillese de aslında tek olan insanlık uygarlığının son üç yüzyıldır taşıyıcısı durumunda olan Batı, artık uzun koşusunun sonuna yaklaşıyor. Hegemonya çemberlerinin giderek genişleyerek bir ulustan diğerine devredildiği eski sistemin (Modern Çağ? Akıl Çağı? Kapitalizm Çağı?) sonu geldi.

Bu ne demek?

Kısa bir tarih araştırması, Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle antik çağın bitişinin aynı sürece tekabül ettiğini gösterecektir: MS 4-6. Yüzyıllarda biten sadece antik çağda Roma'nın imparatorluğu değil, antik çağın kendisidir. Bir çağ, üç açıdan biter: i) üretim şekli ii) idare şekli iii) felsefe/din/dünya algısı. Nasıl ki antik çağın sonu, bu üç açıdan dünyayı değiştirdiyse, yaşadığımız çağın sonu da bu açılardan dünyayı değiştirecektir. Bildiğimiz şekliyle dünya sona ererken, yeni bir çağın başlamasından önce uzun bir karanlığa gireceğiz. Bu karanlıkta, eski çağın taşınabilir unsurları varlığını sürdürürken, taşınamaz unsurları (Roma'nın su kemerleri ve yolları gibi) ortadan kalkacaktır. Yine bu dönemde, eski çağın kültürünün de önemli bir kısmı kayıtlardan silinecek veya çarpıtmaya uğrayacaktır. Taşınabilir ile taşınamaz unsurlar arasındaki ayrımı ise sistem çökerken insanların elinde kalan maddi güç ve teknoloji, daha da önemlisi bu güç ve teknolojiyi harcamaları gereken yaşamsal ihtiyaçların neler olduğu belirleyecektir. Çağ arası dönemlerde insanlar, eski sistemin taşınamaz unsurlarını ihmal eder: geniş kitleler can derdine düşüp onları barış içinde bir arada tutan idari sistemler çökünce, herkes taşıyabildiği veya ihtiyaç duyduğu şeyleri alır, geri kalanına ise önem vermez. Örneğin, uydu haberleşme sistemleri ancak gezegen üzerinde o sistemleri yenileyecek bir uygarlık varsa idame ettirilebilir. Bunun için de bir yerlerde yeni uydular yapıp yörüngeye oturtacak maddi güç ve teknoloji olması, ayrıca o maddi güç ve teknolojinin daha yaşamsal ihtiyaçlara vakfedilmiyor olması gerekir. Ya da, istikrarlı bir elektrik kaynağı olmadan, yaygın bilgisayar sistemlerinin kullanılması mümkün değildir. İstikrarlı bir enerji kaynağınız olsa bile, eğer bu kaynağı öncelikle ısınma veya savunma gibi amaçlara vakfetmeniz gerekiyorsa, insanların ev bilgisayarlarını veya halojen lambalarını kullanabilmeleri için elektrik üretmezsiniz. Veya, eğer elinizde kalan haberleşme şebekesini yenileyecek veya genişletecek gücünüz ve teknolojiniz yoksa, bu sistemin tamamını da askeri amaçlarla kullanıyorsanız, sivilin internet üzerinden geyik yapması mümkün olmaz.

* MA, İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi

Peki, bu karanlık tabloyu doğrulayacak ampirik veri var mı?

Bu tür kehanetler, genişlikleri gereği ampirik veri ile doğrulanamazlar. Zira, önünüzdeki süre öyle uzun, olay algı ufkunuzun öylesine ötesinde bir genişliktedir ki, aynı veriler hem doğrulama hem de yanlışlama için kullanılabilir, veya teorinizi desteklemek için işaret ettiğiniz bazı çöküş semptomları bilinçli müdahalelerle ortadan kaldırılarak teoriniz yanlışlanmış gibi görünür. Bunun en bariz örneği, Batı Avrupa’da 2. Dünya Savaşı sonrasında radikal ideolojilerin, özellikle de komünizmin etkisini kırmak için refah devleti uygulamaları aracılığı ile işçi sınıfının orta sınıfa dahilidir: bu durum Marksizm’in temel öngörülerinin yanlışlandığı izlenimini yaratmıştır, oysa işçi sınıfının mülksüzlüğünde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Marksizm ise, deterministik yapısı gereği bilinçli müdahaleyi hesaba katmadığı için "yanlışlanmışır". Oysa refah devleti, kapitalizmin olgunlaşma ve yaşlanma süreçlerinde bir yavaşlamaya veya yön değişikliğine yol açmamıştır, sadece yaşlanma belirtilerinin baş gösterdiği yeri değiştirmiştir. Şöyle ki, Marksizm sistemindeki yaşlanma belirtilerinin işçi sınıfının artan sefaletinde ve buna paralel bilinçlenmesinde görüleceğini öngörürken, refah devleti politikaları ile yapılan müdahale, bu belirtileri yukarı ve aşağı doğru kaydırmıştır: bir yanda orta sınıfta belirgin bir anomi ve amaçsızlık (edebiyatta orta sınıf boşluğu veya anlamsızlık olarak geçen şey); diğer tarafta ise işçi sınıfının altında, işsizlik sigortası ile ve şehirlerin tekinsizleşmiş etnik getto veya toplu konutlarında yaşayan bir asalak sınıf ortaya çıkmıştır. Sonuçta, Marksizm’in sistemin yaşlanması ile ilgili öngörülerini yanlış değildir -kapitalizm gençleşip güçlenmiyor-, ama Marksizm’in doğa bilimleri temeli eski ve çürük olduğu için teori, deyim yerindeyse "burjuvanın praxisini" hesaba katmamıştır (Belki Gramsci hariç).

Dolayısı ile, sistemik çöküş veya çağ dönümüne ilişkin öngörüler, tanımları gereği “kendi kendine” gerçekleşen kehanetlerdir. Burada yapılan kelime oyununun (kendi *kendini* yerine kendi *kendine*) anlamı şu: bu kehanet, sırf söylendiği için veya söylendiği şekilde değil, ama neticede gerçekleşir. Belirli bir anda, çeşitli açılardan ampirik verilerle yanlışlansa da, onun temel varsayımlarını doğrulayacak veriler başka alanlarda ve ilerleyen zaman içerisinde ortaya çıkarlar.

Peki, görünüşte ampirik olarak test edilemeyen bir varsayımın bilimsel değeri nedir? Ampirik olarak bu varsayım ancak, üç boyutlu veri paketleri ve dinamik simülasyonlarla test edilebilir. Doğa bilimlerinden bir benzetme yapmamız gerekirse, bir fay hattının statik bir kesitine bakarak “bu kımıldamıyor” demek anlamsızdır. Eğer elinizde o hattın tarihsel verileri varsa, kımıldayıp kımıldamadığı, ne yönde ve hangi şiddette kırılacağı konusunda varsayımlar üretebilirsiniz. Sosyal bilimlerde iş biraz daha karışıktır, ama aynı neticeye ulaşır. Şöyle ki, fay hattı sizin teorilerinizden ve insanların yaptığı diğer hareketlerden bağımsız bir ömür sürecine sahiptir: kırılacağı varsa kırılır. Sosyal bilimlerde ise, üretilen bilgi, bu bilginin yayılış şekli ve etkisi, eldeki olgunun ömür sürecinin bir parçası haline gelebilir. Gelirse, sürecin gelişimini de etkiler. Nihai olarak genel yönelimini değiştiremez (her sistem atropiye meylettği için, Marksistler kapitalizmin çökeceği konusunda yanılmıyor), ama bu yönelimin tezahürleri insan davranış ve düşüncelerinden etkilenir. Tezahürlerin (belirtilerin) zamansal, kavramsal ve mekansal alan üzerinde yer değiştirmelerini takip edebilmek için, sistemle ilgili varsayımların başlangıç ve sınır koşullarının üç boyutlu konulması gerekir (kavramsal alan, mekansal alan, zamansal alan). Bu yapılırsa, ampirik test için bu üç alanda görülen tezahürler ortak ölçüme uyacak şekilde standartlaştırılarak operasyonelize edilebilir ve önce-sonra (before-after) testlerinin veya dinamik grafik modellemelerin yardımı ile varsayımın gerçeklik içinde nereye gittiği izlenebilir; tıpkı yerküredeki coğrafi oluşumların veya hava durumunun izlenebilmesi gibi.

Tabii verilen bu iki örnekten de anlaşılabilceği gibi, bu izleme yeteneği bize uzun vadeli bir tahmin veya kapsamlı bir müdahale yeteneği vermemekle beraber, kendimizi uzun dönemli sosyal olayların kısa vadeli ve yaşamsal etkilerine karşı önceden hazırlayabilmemizi sağlar.

Bu konunun daha da derinlerine inmeden, bir an için kehanetin doğru olduğunu, yani bildiğimiz anlamda uygarlığın batı tarafından yakın gelecekte (21. Yüzyılın ortalarına doğru) taşınamaz hale geleceğini varsayalım: Bunun bizler için önemi nedir? Soru ilk bakışta anlamsız görünüyor: güncel politik duruşumuzdan uzun vadeli ideolojik seçim ve tercihlerimize dek tüm alanlarda etki yapacak bir olgu, sadece zamansal, kavramsal ve fiziksel büyüklüğü ile bile bizi hareketsiz bırakabilir. Oysa bir ideoloji olarak Kemalizm'in gelecek projeksiyonu, Türk ulusunun varolan sistem içerisinde batıya rağmen batılılaşması üzerine kuruludur. Bu durumda, batının bir uygarlık taşıyıcısı olarak işlevini görülebilir gelecekte yitirmesi ihtimali, Kemalizm'i ve Kemalistleri doğrudan, acil bir sorun olarak ilgilendirmektedir: batı "çağdaş uygarlığın" temsilcisi konumunu yitirir, daha da önemlisi "çağdaş uygarlık" kavramının içeriği ortadan kalkarsa biz ne yaparız?

Eğer uygarlık sadece yer değiştirirse, yani üretim şekli, idari birimler ve dünya görüşü değişmeksizin sadece öncüleri değişirse sorun yok, zira Kemalizm'de batı hiçbir zaman coğrafi bir kavram olmamıştır. Esas sorun, çağ dönümü sonucu çağdaş kelimesinin içinin boşalmasıdır: bu durumda Kemalistler ne yapabilir? İki olasılık var: ironik biçimde batının tarihsel üstünlüğünden en çok çekip de ondan hiç pay alamadan, onlarla birlikte batır ve karanlık çağın içinde yitip gideriz, veya uygarlık taşıma görevini biz üstleniriz. İlk bakışta çok büyük bir iddia gibi görünse de, Kemalizm'in orijinal savlarından daha az gerçekçi değil. Batının büyük konser salonları yıkıldıktan, haberleşme sistemleri çöktükten, dev şehirleri terk edildikten sonra, Türklerin hala klasik müzik üretilip dinleyebildiklerini, kendi altyapı ve teknolojilerini ayakta tutup geliştirebildiklerini hayal etmek... Çok mu ütöpik? Öyleyse kısa bir ufuk turuna çıkarak bu olasılığın ne kadar gerçekçi olabileceğini anlayalım.

Şu anda, Türkiye Avrupa'nın en genç ve dinamik nüfusuna sahiptir. Avrupa'nın diğer komşuları Doğu Avrupa ve Rusya, komünizmin sona ermesinden on yıl sonra bile nüfuslarının azalmasına ve yaşlanmasına çözüm getirememektedir. Avrupa Birliği ise, bir yandan işçi açığı verirken, bir yandan da işsizlik oranlarının yüksekliği ile uğraşmaktadır. İlk bakışta çelişkili olan bu durumun sebebi, Avrupa nüfusunun işsiz olan bölümünün yeniden eğitilmek veya üretmek yerine işsizlik sigortasından yaşamayı tercih etmesidir. Bugün Türkiye'de emekli ve çocuk işçi sayısı OECD ortalamalarının kat kat üzerindedir. Peki, bu ülkenin genç nüfusu nerede? İş gücümüz çocuklardan müteşekkil olduğuna göre, herhalde harp halinde olmalıyız! Şu anda, Türkiye'de yaklaşık iki yüz bin yüksek lisans yapmış ve en az bir yabancı dil bilen işsiz var. Ülkenin lise ve üniversiteleri, her yıl yurt dışına binlerce lisans ve yüksek lisans öğrencisi, yüzlerce bilim insanı gönderiyor. Bunların çoğu, kendi alanlarında daha iyi bir eğitim almak kadar, aynı zamanda daha iyi yaşam koşulları bulmayı ve kalmayı umarak gidiyor. 1990'ların sonu itibarı ile yapılan bir araştırma, NASA adına çalışan 46 Türk bilim insanı olduğunu gösteriyordu. Sonuçta Türkiye, eğitim alanındaki tüm ihmallere ve baltalamalara rağmen bugün sadece kol değil, beyin gücü fazlası da vermektedir. Bunun anlamı, Türkiye şu anda sahip olduğundan çok daha büyük bir endüstriyel, teknolojik ve kültürel yapıyı (alt ve üst yapıyı) taşıyabilecek kapasitededir. Nüfus artış oranımızın 1960'lardaki %2.5'den bugün %1.2'ye düşmesi de bu bağlamda bir avantajdır, zira önümüzdeki uzun dönemde gerçekten de ülke kaynaklarının makul bir bölümü ile eğitilebilecek sayıda gencimiz olacak.

Peki, örneğin Hindistan başta olmak üzere pek çok üçüncü dünya ülkesi için de söz konusu olan kol ve beyin gücü fazlası bizi niçin potansiyel bir uygarlık taşıyıcısı haline getiriyor? Bu sorunun üç tarihsel cevabı vardır: Türklerin tarih boyunca yozlaşan uygarlıkların yanı başında onlardan öğrenerek gelişmek stratejisi, Türkiye'nin kurucu ideolojisinin akıl çağına olan bilinçli angajmanı ve bugün Türkiye'nin batının askeri ve siyasal ittifaklarındaki "hem içinde hem dışında" konumu.

Bu argümanları derinlemesine incelemek, ancak bundan çok daha uzun bir yazıda mümkün olacağından, kısaca değinerek geçeceğiz:

- I) Türkler, tarihleri boyunca göçer bir ulus olarak yerleşik uygarlıkların sınır boylarında yaşayıp, onlarla bir tür simbiyotik yaşam şekli geliştirmiş, yerleşik uygarlık (Çin, Arap, Bizans) çökerken de kendi yerleşik düzenini kurarak çökmekte olan yerleşik uygarlığın kültürel ve teknolojik kalıtının önemli bir kısmına sahip çıkagelmıştır. Bugün batı uygarlığı çökerken Türklerin misyonu ve tarihsel alışkanlığı çok farklı olmayacaktır.
- II) Türkiye'yi uygarlık taşıyıcısı olmaya aday diğer ülkelerden ayıran en önemli özellik, Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi Kemalizm'in akıl ve bilime olan adanmışlığı ve akıl ve bilimi tek geçerli yol saymasıdır. Bu nedenle irrasyonalizm, mistisizm ve benzeri bir dünya görüşü (yeni çağ dinleri, post modernizm) felsefi ve ideolojik düzeyde diğer potansiyel uygarlık taşıyıcılarını çok daha kolay etkisi altına alabileceği halde, Türkiye'de bu sadece entelektüel değil, siyasi bir çatışmaya ve rejim tartışmasına yol açar. Bu nedenle Türkiye'nin karanlık çağa olan direnci, örneğin bir Hindistan'dan çok daha yüksektir.
- III) Türkiye'nin batı ittifak sistemi içerisindeki konumu, onu hem bu sistemin avantajlarından yararlanmaya, hem de hiçbir zaman tam üye kabul edilmediğinin bilinci ile bu ittifak sistemlerinden bağımsız bir güç yapısını ayakta tutmaya itmektedir. Bunun sonucunda, Türkiye hegemonyanın çöküşüne denk gelen askeri ve politik güç mücadeleleri sırasında batının bilgi ve organizasyon birikimini kullanabilecek, ama batı çökerken (yine batı know-how'ı ile oluşturulmuş) kendi bağımsız yapılarını devreye sokarak yok olup gitmeyecektir.

Bütün bunların Kemalizm ve Kemalistler için anlamı şudur: Bugün Türkiye'de teknik devletin kurulması ve idame ettirilmesi bizim görevimizdir. Teknik devlet, ilk aşamada ülkenin bilgi çağında varlığını sürdürmesi için gerekli altyapı ve idari sistemlere tekabül eder. Daha uzun vadede ise, Türkiye'de (Batının hem içinde hem de dışında olan bu "İkinci dünya" ülkesinde) teknik devletin tesisi, uzun vadede Avrasya büyük anakarasında bugün Kopenhag Kriterleri olarak tartışılan demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi hukuksal ve siyasal kalıtların; Avrupa sanatsal ve kültürel kalıtının, daha da önemlisi modern çağa özgü idari ve toplumsal sistemlerin ve teknolojinin giderek koyulaşacak bir karanlığın ortasında hala korunabilmesi için tek umut olabilir. Bu nedenle, bugün ve yakın gelecekte yaptıklarımızı ve yapacaklarımızı, Kemalizm'in adandığı uygarlık değerlerinin uzun vadede (çok uzun vadede) korunması için yaşamsal öneme sahip bir uygarlık misyonu olarak benimsememiz, ülkemizin kurucu ideolojisini tarihsel yerine oturtup bu şekilde anlamamız ve anlatmamız gereklidir.